

שבועת שווא

על אף שההלכה נמנעת בדרך כלל מלחלק בין איסורים חמורים לאיסורים קלים, ישנה עברה אחת הזוכה ליחס מיוחד. בין חמשת הדיברות הראשונים (המסווגים כעברות שבין אדם למקום) מופיע איסור שבועת שווא, שעליו אומר הכתוב "כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא" (שמות כ', ו'; דברים ה', י). מלשון הפסוק מסיק הרמב"ם כי התשובה על עברה זו מסובכת בהרבה מן התשובה על עברות אחרות. בשיעור זה נעסוק באיסור שבועת שווא.

איסורי השבועות השונים נידונים בתורה בארבעה מקומות: איסור שבועת שווא שהזכרנו לעיל מופיע פעמיים - בשתי ההופעות של עשרת הדיברות בתורה; ופעמיים מתארת התורה את האיסורים הנוגעים לשבועת שקר: בפרשת ויקרא (בפרק ה') מופיע הקרבן שחייב הנשבע לשקר להביא, ובפרשת קדושים - האזהרה (האיסור) על עברות אלו: "לא תשבעו בשמי לשקר" (ויקרא י"ט, יב).

בתחילת הפרק השלישי של מסכת שבועות מתארת המשנה ארבעה סוגי שבועה: הנשבע כי עשה דבר שלא עשהו; הנשבע שלא עשה דבר שעשה; הנשבע שיעשה דבר בעתיד ולא ביצע אותו; הנשבע שלא לעשות משהו בעתיד ולבסוף ביצע אותו.

מה היחס בין שבועת שקר ושבועת שווא? האם העיסוק הנפרד בכל שבועה מלמד שמדובר בשבועות שונות, או שמא אלה שבועות דומות הנידונות בשתי פרשיות שונות בגלל הבדלים מסוימים? במילים אחרות: האם שבועת שווא היא שבועה ללא כל סיבה ומניע - בשונה לחלוטין משבועת שקר - או שמא היא דומה בעיקרון לשבועת שקר ושונה ממנה אך בפרטים? המשנה בשבועות (דף כט ע"א) אומרת כי יש חיוב קרבן על שבועת שקר אך אין קרבן על שבועת שווא. האם הבדל זה משקף הבדל עקרוני בין השבועות, או שמא יש לראות בו הבדל שולי בלבד? ניתן לעמוד על ההבדל הקונספטואלי שבין השבועות גם מהלשון שבה הן מתוארות. למילה "שווא" ייתכנו שתי משמעויות בלשון המקרא: בדרך כלל היא מתארת דבר חסר ערך או חסר תועלת, אך לעתים היא מתארת דבר שקרי, כמו למשל בפסוק האוסר עדות שקר: "לא תענה ברעך עד שוא" (דברים ה', טז). על רקע זה נוכל לנסח את שאלתנו כשאלה לשונית: האם איסור שבועת שווא הוא סוג חדש של שבועה אסורה, או שמא הוא רק חיזוק לאיסור שבועת שקר? התייחסות מעניינת לשאלה מצויה בהשוואה בין רשימת שבועות השווא המנויות בבבלי לבין זו שבירושלמי (שאותה מאמץ הרמב"ם). הבבלי במסכת שבועות (כט ע"א) מביא שלוש דוגמות לשבועת שווא: 1. הכחשת דבר שברור לכול (נשבע על אבן שהיא מים); 2. שבועה על הבלתי-אפשרי (נשבע שראה גמל פורח באוויר); 3. שבועה על ביטול מצווה (נשבע שלא לאכול בסוכה).

ניתן לומר שהאיסור שבכל אחת מן השבועות הללו נובע מהשקף החמור הטמון בה: שקרים שאינם כה מוחלטים ("שאוכל", "שלא אוכל" וכו') כלולים באיסור שבועת שקר, ואילו שקרים מגוחכים או הכחשת דברים שאינם ניתנים להכחשה כלולים באיסור שבועת שווא. אולם הירושלמי מוסיף דוגמה רביעית לשבועת שווא: שבועה המאשרת את הברור לכול (נשבע על סלע שהוא אכן סלע). אם נכלול מקרה זה בגדרי שבועת שווא לא נוכל להגדירה כחלק מאיסור שבועת שקר, שהרי שבועה כזו אינה כוללת ממד כלשהו של שקר, וחלף זאת נצטרך להבין את האיסור כאיסור על שבועה שאינה צריכה - לשבועה המאשרת את הידוע לכול אין כל תכלית. יש בגמרא דיון נוסף הקשור להיקף שבועת שווא. הגמרא (שבועות כ ע"ב) מביאה את דעת רב דימי כי בעוד שבבבלי על העתיד ("אוכל" ו"לא אוכל") כלולות בשבועת שקר (אם לא יקוימו), נחשבות שבועות על העבר ("אכלתי" ו"לא אכלתי") לשבועת שווא. רב דימי מוסיף, אם כן, סוג רביעי של שבועת שווא לרשימה שמונה המשנה. קשה לומר כי שבועה על העבר היא שבועה ללא מטרה: הנשבע מנסה לשכנע את סביבתו הקרובה שהמעשה שעליו נשבע אכן התרחש בעבר. מאידך, קל להבין ששבועות כחש על העבר חמורות משבועת שקר: בשבועה על העתיד אין גורם השקר שבשבועה ודאי - התנהגות הנשבע היא שתקבע את נכונותה או את שקריותה; ואילו שבועות על העבר מסווגות כשקריות או כאמתיות מיד עם אמירתן (אף שסיווג אינו ידוע תמיד כבר אז). רב דימי סובר אפוא ששבועת שווא היא סוג של שבועת שקר, ועל כן כוללת שבועת שקר על העבר. מנגד מביאה הגמרא את דעת רבי אבהו (שהיא מובנת יותר ואף התקבלה להלכה) כי שבועה על דברים שאינם ברורים (בין על העתיד ובין על העבר) היא שבועת שקר, בעוד ששבועה על המובן מאליו (או על הבלתי-אפשרי או לבטל את המצוות) מסווגת כשבועת שווא. ייתכן ששאלה זו גרמה למחלוקת מעניינת בין רש"י והרמב"ם. הגמרא (שבועות כה ע"א) מסיקה כי שבועה על עתידו של אחר אינה שבועה - מכיוון שאיני הבעלים של עתיד זה, איני יכול להחיל שבועה כזו. רש"י טוען כי שבועה זו (שאינה יכולה להשפיע על התנהגותו של אדם אחר) נחשבת

שבועת שווא. הרמב"ם בהלכות שבועות (פ"ה ה"א) חולק, והכסף משנה מסביר כי מכיוון שהשבועה עשויה להתברר כנכונה (שהרי אותו אדם שנשבעתי שיאכל את כיכר הלחם עשוי לעשות זאת בסופו של דבר) אין היא יכולה להיות שבועת שווא. ייתכן שרש"י והרמב"ם נחלקים, למעשה, בהגדרת שבועת שווא. רש"י הגדיר שבועת שווא כשבועה ללא טעם: שבועה על התנהגותו של אדם אחר יכולה להיתפש כחסרת טעם, שהרי הנשבע איננו יכול לשלוט על התנהגותו של אותו אדם. הרמב"ם, לעומתו, הגדיר שבועת שווא כשבועת שקר קיצונית, ומכיוון ששקר זה עדיין לא נוצר - וייתכן שלא ייווצר לעולם - איננו יכולים להגדיר שבועה זו כשבועת שווא.

יצוין כי הסבר זה של הרמב"ם עומד בניגוד לאופן שבו הסברנו את דעת הרמב"ם ביחס לאי-ההתאמה שבין רשימת שבועות השווא שבבבלי לזו שבירושלמי. בכך שהרמב"ם מונה את השבועה הנוספת שמביא הירושלמי כדוגמה לשבועת שווא - שבועה על אמת הידועה לכול - נראה שהוא אינו מגדיר שבועת שווא כשבועת שקר מוחלטת. ואפשר שיש לעיין מחדש בעמדתו של הרמב"ם.

נפקא מינה נוספת לשאלה זו היא היקף האיסור "לא תשא את שם ה' א-להיך" שבפרשת יתרו (שמות כ', ו). הגמרא בברכות (לג ע"א) פוסקת כי המברך ברכה לבטלה עובר על איסור לא תישא ראשונים רבים סבורים כי איסור זה הוא מדברי סופרים, אולם הרמב"ם (הלכות ברכות פ"א ה"טז) פוסק כי ברכות כאלו אסורות מדאורייתא. בהכללת ברכות שלא לצורך באיסור לא תישא רומז הרמב"ם שנית כי שבועת שווא אינה שבועת שקר גסה - בברכה שאינה צריכה אין כל שקר. ראייה זו תומכת אפוא אף היא בהבנת דעת הרמב"ם על פי הירושלמי שהוא מביא - כי שבועה על האמת הידועה לכול היא שבועת שווא.

כדי להירשם:

ניתן למצוא "טופס אוטומטי להרשמה" באתר שלנו:

<http://www.vbm-torah.org/hebsub.htm>

דרך דואר אלקטרוני, אפשר לשלוח בקשה לכתובת

MAJORDOMO@ETZION.ORG.IL

עם התוכן:

GET YHE-TEST H-SUBSCRIBE

קיימת גם מערכת שיעורים באנגלית. כדי לקבל את רשימת השיעורים יש לשלוח בקשה לכתובת:

LISTS@VBM-TORAH.ORG

עם התוכן:

GET YHE-ABOUT COURSES

בשאלות אפשר לפנות למשרד הישיבה 02-9931-456 ולבקש את משרד האינטרנט, או לכתוב

YHE@ETZION.ORG.IL לכתובת

כל הזכויות שמורות 2000 לשיבת הר עציון.